

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته آموزش و پرورش تطبیقی

موضوع :

**بررسی تطبیقی آموزه های تربیتی دانشمندان مسلمان ؛
ابن سینا ، خواجه نصیرالدین طوسی و ابن خلدون**

استاد راهنما:

دکتر احمد آقازاده

استاد مشاور :

دکتر حسن ملکی

استاد داور :

دکتر ایراندخت فیاض

پژوهشگر :

سمیه رضانی دانا

تابستان ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پروردگارا!

آنگونه که در نظر مردم بر مقام من می افزایم در نظر خود از مقام بگاه و به میزبان
بزرگی و عزتی که به من ارزانی می داری مرا به ذلت باطنی ام آشنا ساز تا خویشتن
خویش را فراموش ننمایم . (صیغه ساجده)

تقدیم به

**مولا و مقتدایم حضرت حجت روحی فداه که یاد و نامش
در تمام شئون زندگی یم آرامش بخش و هونس قلبم
هستند . و استمداد و طلب یاری از ایشان در سختی های زندگی
بزرگترین یاور و مددکارم بوده اند .**

و تقدیم به

**پدر و مادر عزیز و مهربانم که همیشه دعا های خیرشان بدرقه
راهم بوده و هست .**

"لم يشكر المخلوق، لم يشكر الخالق"

تقدیر و تشکر

باسپاس از استاد گرامی ، جناب آقای دکتر آقازاده که با رهنمود ها و نظرات ارزشمند خود مرا در طول دوره تحصیل و انجام این پژوهش هدایت نمودند.

استاد ارجمند ، جناب آقای دکتر ملکی که با نکته سنجی های دقیق مرا در مسیر اجرای این پژوهش یاری نمودند .

استاد محترم ، سرکار خانم دکتر فیاض که دلسوزانه و با دقت نظر داور این پژوهش را پذیرفتند.

و با سپاس ویژه از

پدر و مادر عزیز و مهربانم که همیشه حامی و پشتیبانم در تمام مراحل زندگی بوده و هستند.

از خواهران و برادران عزیزم به ویژه زهرا و احسان که در انجام این کار مرا از کمک ها و حمایت های خود دریغ ننمودند تشکر می کنم و برای همه ایشان از درگاه خداوند منان سلامتی و سعادت آرزومندم .

چکیده :

به منظور بررسی این تحقیق با عنوان "بررسی تطبیقی آموزه های تربیتی دانشمندان مسلمان ؛ ابن سینا ، خواجه نصیرالدین طوسی و ابن خلدون " با روش بردی و کندل و با رویکرد تطبیقی انجام شد. گزاره های اصلی این تحقیق ناظر بر این موضوع بود که :

- ۱- دیدگاه ابن سینا در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۲- دیدگاه خواجه نصیردر مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۳- دیدگاه ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۴- وجوه مشابه و متفاوت دیدگاههای ابن سینا،خواجه نصیروابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟

با استفاده از روش بردی در چهار مرحله توصیف، تفسیر،همجواری و مقایسه بررسی های لازم انجام شد.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد که :

هرسه دانشمند هدف غایی تعلیم و تربیت را قرب الهی و رسیدن به سعادت می دانند.

در برنامه تربیت ، هرسه دانشمند ، قرآن و احادیث را در برنامه شان مدنظر قرار داده اند .ابن سینا و خواجه نصیر ، علوم را به دو دسته حکمت عملی و نظری طبقه بندی کرده و اخلاق ، سیاست مدن و تدبیر منزل را جزء دسته علوم به شمار آورده اند. ولی ابن خلدون علوم را علوم را به دو دسته تقسیم می کند:

الف (علوم اصلی و مقصود بالذات مانند علوم مربوط به شرع (تفسیر،فقه ،حدیث ،کلام) و علوم فلسفی و عقلی (مانند علوم طبیعی و علوم الهی)

ب (علوم آلی که ابزاری برای رسیدن متعلم به علوم بالذات است مانند : ادبیات عرب و ریاضی .

ابن سینا به تنظیم برنامه تربیت براساس مراحل رشد تاکید دارد و ابن خلدون و خواجه نصیر ، به اصول تدریج در اصل آموزش و سیر آموزش از ساده به مشکل اشاره دارند.

در مورد روش می توان گفت که برخی از دانمندان به برخی روشها اهمیت بیشتری داده اند و برخی دیگر کمتر. در مجموع هر سه دانشمند؛ روشهایی مانند: تمرین و تکرار، تقلید، الگوسازی، تشویق و تنبیه را مطرح کرده اند. البته خواجه نصیر به روش های بیشتری در امر تربیت اشاره کرده است.

از دیدگاه هر سه دانشمند؛ از ویژگی های معلم این است که، واقف بر شیوه های تعلیم و تربیت باشد و متناسب با فهم و درک دانش آموزان به آنها بیاموزد و بتواند سخن درست را به دانش آموزان انتقال دهد و به آنها احترام بگذارد. ابن سینا و خواجه نصیر برای معلم ویژگی های شخصیتی نیز قائل شده اند از جمله: عاقل، دیندار، شیرین سخن، با اخلاق، بامروت، با وقار، پاکیزه و با محبت باشد. که این خلدون به این ویژگی ها اشاره نکرده است.

دانش آموز نیز موظف است که در کلاس درس حضور یابد و با توکل به خدا و کمک گرفتن از او بر مشکلات فائق آید و به نتایج مطلوب علمی و کسب ملکات نائل آید.

کلید واژه: تربیت، آموزه، هدف، برنامه، روش، معلم، دانش آموز

فصل اول : کلیات..... ۱

مقدمه..... ۲

بیان مساله..... ۳

ضرورت تحقیق..... ۵

اهداف تحقیق..... ۸

سوالات تحقیق..... ۸

تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی..... ۹

فصل دوم : مبانی نظری و پیشینه تحقیق..... ۱۱

مقدمه..... ۱۲

نظریه تربیتی اسلام..... ۱۲

ویژگی های تربیت اسلامی..... ۱۳

اساسنامه تربیت اسلامی..... ۱۴

ابن سینا..... ۱۶

زندگی نامه ابن سینا..... ۱۶

تالیفات ابن سینا..... ۲۰

ماهیت انسان از نظر ابن سینا..... ۲۲

خواجه نصیرالدین طوسی..... ۲۵

زندگینامه خواجه نصیرالدین طوسی ۲۶

آثار خواجه نصیرالدین طوسی ۳۰

اخلاق ناصری ۳۱

ماهیت انسان از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی ۳۲

۳۵..... ابن خلدون

زندگی نامه ابن خلدون ۳۵

آثار وتالیفات ابن خلدون ۳۸

مباحث تربیتی کتاب مقدمه ابن خلدون ۳۹

ماهیت انسان از نظر ابن خلدون ۴۰

پیشینه تحقیق ۴۳

دیدگاه دانشمندان مسلمان درباره تربیت ۴۶

۴۸..... فصل سوم: روش شناسی

۵۳..... فصل چهارم : یافته های تحقیق و تجزیه و تحلیل آنها

مقدمه ۵۴

سوال اول : دیدگاه ابن سینا در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم

ودانش آموز) چیست؟ ۵۴

دیدگاه ابن سینا درباره تعلیم و تربیت ۵۴

هدف تربیت از نظر ابن سینا ۵۵

برنامه تربیت از نظر ابن سینا ۶۳

روش تربیت از نظر ابن سینا ۷۱

معلم از نظر ابن سینا ۷۷

دانش آموز از نظر ابن سینا ۸۱

سوال دوم: دیدگاه خواجه نصیر در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش

، معلم و دانش آموز) چیست؟ ۸۳

دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی درباره تعلیم و تربیت ۸۳

هدف تربیت از نظر خواجه نصیرالدین طوسی ۹۱

برنامه تربیت از نظر خواجه نصیرالدین طوسی ۹۲

روش تربیت از نظر خواجه نصیرالدین طوسی ۹۵

معلم از نظر خواجه نصیرالدین طوسی ۱۰۵

دانش آموز از نظر خواجه نصیرالدین طوسی ۱۰۶

سوال سوم: دیدگاه ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش

، معلم و دانش آموز) چیست؟ ۱۰۷

دیدگاه ابن خلدون درباره تعلیم و تربیت ۱۰۷

هدف تربیت از نظر ابن خلدون ۱۱۳

برنامه تربیت از نظر ابن خلدون ۱۱۶

روش تربیت از نظر ابن خلدون ۱۱۹

معلم از نظر ابن خلدون ۱۲۴

دانش آموز از نظر ابن خلدون ۱۳۰

سوال چهارم : وجوه مشابه و متفاوت دیدگاههای ابن سینا، خواجه نصیرالدین و ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست؟ ۱۳۱

جداول ۱۳۴

فصل پنجم : بحث و نتیجه گیری ۱۴۵

مقدمه ۱۴۶

بحث و نتیجه گیری ۱۴۶

پیشنهاد های تحقیق ۱۴۹

محدودیت های تحقیق ۱۵۱

منابع ۱۵۲

چکیده انگلیسی ۱۵۸

فصل اول :

کلیات

مقدمه

" علوم انسانی برای جامعه جهت دهنده است ،فکرساز است. حرکت ،مسیر ومقصد یک جامعه را مشخص می کند." مقام معظم رهبری

با توجه به اهمیت علوم انسانی وتاکید بر بومی کردن این علوم در این تحقیق به بررسی تطبیقی آموزه های تربیتی آموزه های دانشمندان مسلمان و ایرانی می پردازیم . وبا توجه به تحولات منطقه وخصوصا بیداری اسلامی در منطقه خاورمیانه وشمال افریقا برای پیشبرد اهداف خود به بررسی آراء وآموزه های دانشمندان مسلمان از جمله ابن خلدون تونسلی که می توان از اوبه عنوان پرچمدار مطالعات تطبیقی نام برد می پردازیم .

در این تحقیق ،یک مطالعه تطبیقی درارتباط با تعلیم وتربیت وارکان آن انجام می شود .مطالعات تطبیقی به روش علمی در زمینه آموزش وپرورش عمر چندانی ندارد وسابقه آن به اوایل قرن نوزدهم میلادی بر می گردد.مطالعات تطبیقی در زمینه آموزش وپرورش بسیار مفید است وکاربردهای فراوان دارد که برخی از آنها عبارتند از :کشف حقایق ومسائل تربیتی کشور خوداز طریق تحلیل وشناخت مسائل نظامهای آموزشی کشورهای دیگر ، ارزیابی مبتنی بر واقعیت نگری وپرهیز از خودشیفتگی منبعث از قوم گرایی ،ایدئولوژی وتمایلات ناسیونالیستی افراطی وبرنامه ریزی (آقازاده، ۱۳۸۳ ص ۵۲).

بیان مساله

ما تعلیم و تربیت را بی اندازه آسان پنداشته و مسائل آن را چنانکه باید جدی نگرفته ایم. تصور نظام آموزش و پرورش و برنامه ها و روش هایی که جوابگوی نیازهای روزافزون و متنوع عصر حاضر و متناسب با ویژگی های ایران امروز با سوابق تاریخی خاص آن باشد کاری به خودی خود دشوار است که سهل انگاری های گذشته ما آن را دشوارتر کرده است. هدفهای نظام تربیتی باید با توجه به طبیعت آدمی از یک طرف و با توجه به خصوصیات اجتماعی و فرهنگی مردم این سرزمین از طرف دیگر تعیین شود (ژان شاتو، ص ۴). و از آنجا که امروز عصر اختلاف های شدید میان افکار و عقاید اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است و بیشتر مردم جهان از اینکه سنت های رایج در محیط زندگی شان مورد بی توجهی و حتی دستخوش نابودی می شود ناراضی هستند و از آنجا که دنیای امروز تربیت فرزند را از نیازهای اولیه زندگی می شناسد؛ با توجه به این شرایط، شناخت و مطالعه بیشتر ارزش ها و اهمیت دادن به دین و فرهنگ که اساس تربیت و رشد است ضروری به نظر می رسد. از این روست که نباید هویت اصلی خویش را فراموش کنیم. همچنین بر کسی پوشیده نیست که دانش و فناوری امروز غرب مرهون ترجمه و تعلیم کتاب ها و آثار مسلمانان به ویژه ایرانیان بوده است؛ و دانشمندان امروز جهان به این حقیقت اذعان دارند (معیری ۱۳۷۷، ص ۳۰).

ثابت و استوار کردن و همچنین عمق دادن به آرمان ها و ارزش ها و مبانی فرهنگی هر جامعه توسط نظام تربیتی و آراء دانشمندان تعلیم و تربیت انجام می شود. البته بازگشت به علوم گذشته و آثار و اندیشه های دانشمندان به معنی تقلید از آنان نیست، بلکه این نگاه به گذشته بر این اساس استوار است که به فلسفه خود توجه جدی داشته باشیم و با تامل در آن ارزش های اخلاقی که دچار آسیب شده است را دوباره کشف کنیم. همچنین توجه و علاقه مفرط به دیدگاه های تربیتی فلاسفه مغرب زمین، موجب غفلت ما از آموزه های تربیتی دانشمندان مسلمان گردیده است. به همین دلیل در این تحقیق از سه اندیشمند مسلمان (ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی و ابن خلدون) یاد می کنیم که اندیشه های تربیتی آنها به فراخور زمانشان تعجب برانگیز بوده است.

ابوعلی سینا دانشمندی است که زندگی آرام و نه طولانی داشت. به مطالعه و تحقیق عشق وافر داشت و بسیار چالاک بود. وی نایب زمان نام گرفت. ابوعلی سینا دانشمند و فیلسوف ایرانی و مسلمان بوده است. وی بر اجتماعی بودن انسان و متمایل بودن او به خیر و خوبی تاکید دارد. ابوعلی سینا توجه به خودشناسی کودک، وصول انسان به کمال دنیوی و سعادت جاویدان الهی را هدف تربیت قرار می دهد. وی بر برنامه ریزی و فعالیت محاسبه شده در جهت رشد کودک تاکید دارد (آیتی، ۱۳۸۵).

خواجه نصیرالدین طوسی دانشمند بزرگ مسلمان که به تعلیم و تربیت بسیار اهمیت می داده است؛ به طوری که از کتب و رساله هایش می توان چنین استنباط کرد که تعلیم و تربیت هدف اصلی وی بوده است. کتاب اخلاق ناصری یکی از، کامل ترین کتابها در این زمینه است؛ که مبحث اخلاق را از دیدگاه منطقیون و فلاسفه بیان کرده است. و درباره عادات و آداب و فضایل و رذایل اخلاق بشری از جنبه فلسفی و کنجکاوی در علت و معلول هر چیزی بررسی کرده و علت وجود هر خلق را بیان نموده است. او علم آموزی را بر هر مسلمان واجب شمرده است و حکومت فرهیختگان و حکیمان را بر مردم ضروری دانسته است. خواجه نصیر با الهام از آیات قرآن کریم و روایات، تعلیم و تربیت فرزند را بر اولیا و مربیان فرض دانسته و بر آموزش اجباری صحنه گذاشته است (بهشتی، ۱۳۷۹ ص ۱۱۵).

عبدالرحمن بن محمد حصرمی ملکی معروف به ابن خلدون از دیگر کسانی است که درباره تربیت کودکان و راه و روش تعلیم آنان، ابتکارهای جالبی دارد وی به شیوه خاص خویش و بدون اینکه از آراء یونانیان، فقها و صوفیه تاثیر گرفته باشد، در مقدمه کتاب خود (العبر و تاریخ المبتدا و الخبر) به بیان نکاتی نغز در زمینه تربیت اطفال می پردازد (عطاران، ۱۳۷۱ ص ۱۴). ابن خلدون تربیت را ایجاد عادات و حصول ملکات می داند و تعلیم و تربیت را صنعتی اجتماعی می داند که با پیشرفت تمدن ظهور یافته است. آموخته های نسل گذشته را چه در علوم و چه در فنون به نسل نوین انتقال می دهد و بر اساس برنامه ریزی درسی بوده، هدف آن ایجاد روحیه و ملکات علمی، فضایل اخلاقی و وصول به سعادت حقیقی است که شارع آن را بیان کرده و برتر از این جهان و عقل بشر است (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶ ص ۳۳۲).

امروزه علوم تربیتی از گسترش قلمرو، تنوع گرایشها، تعدد رشته ها و ژرفای ویژه ای برخوردار شده است. طیفی از دانشهای مختلف به خانواده بزرگ علوم تربیتی راه یافته اند که پاره ای از آنها صبغه تجربی و برخی روشی نظری و فلسفی دارند و برخی دیگر دارای روش نقلی و تاریخی اند. در این میان تاریخ اندیشه های تربیتی و تاریخ آموزش و پرورش جایگاه ممتازی دارند.

در میان آموزه های تربیتی این دانشمندان ارکان تربیت را انتخاب کردیم. ارکان تربیت شامل: هدف، برنامه روش، معلم و دانش آموز است. هدف در تربیت بسیار مهم و ابتدای هر فعالیت تربیتی است. برنامه نیز نقشه ای است که آموزش و پرورش باید طبق آن حرکت کند. روش نیز وسیله ای است برای رسیدن به هدف، و معلم و دانش آموز نیز دورکن بسیار مهم تربیت اند که امروزه فعالیتهای تربیتی در حول محور آنان شکل می گیرد و همچنین تعلیم و تربیت از نظر آنان مورد بررسی قرار گرفته است (مهیدیان، ۱۳۸۵، ص ۷۵).

با توجه به موارد مذکور مساله تحقیق را اینگونه بیان می کنیم:

" بررسی تطبیقی آموزه های تربیتی دانشمندان مسلمان؛ ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی و ابن خلدون "

ضرورت تحقیق

مقصود اساسی یک مطالعه تطبیقی بویژه در عرصه اندیشه های تربیتی بزرگان تعلیم و تربیت، آن است که در مرحله نخست به سیر تحولات فکری و آموزه های تربیتی هر یک از دانشمندان مورد مطالعه پرداخته شود، سپس عواملی که در شکل گیری نظریات تربیتی آنان موثر است به محک بررسی زده شود و سرانجام به وجوه متفاوت و مشابه آموزه های تربیتی آنان در ارتباط با ارکان تعلیم و تربیت پرداخته شود. هدف نهایی مطالعه تطبیقی این است که می توان آگاهی یافت که نظام آموزش و پرورش یک جامعه چگونه و تحت چه شرایطی توانسته است روند اصلاح و توسعه خود را بیاماید. گفتنی است که ارزش مطالعات تطبیقی آموزش و پرورش نه به ارائه الگوهای تقلیدی یا توصیه به اقتباس از روش، برنامه، محتوا و یا اصول مشخص، بلکه به آموزش از دیگران و بهره گیری از تجربه های آنهاست. مطالعات آموزش و پرورش تطبیقی برنامه ریزان، طراحان و مدیران نظام آموزش و پرورش را در حل دشواری هایی که با آنها روبه رو هستند یاری می کند (آقازاده، ۱۳۸۶، ص ۱۶۰).

اخلاق و تربیت از مهم ترین مسائل بشریت و تعلیم و تربیت به شمار می رود و این نقش مهم تربیت در زندگی برهیچ انسان عاقلی پوشیده نیست. چرا که اخلاق و تربیت صحیح می تواند انسان را به اوج اعلی برساند. درباره تربیت نیز پیشوایان دینی ما تاکید فراوان کرده اند. حضرت علی علیه السلام می فرماید: هیچ پدری هدیه ای بهتر از تربیت نیکو به فرزندش نداده است (انوری طبرسی ج ۱۵ ص ۱۶۵).

سهل انگاری ناشی از تصور نادرستی که درباره تعلیم و تربیت در اذهان وجود دارد و وسخن کانت که می گوید "تعلیم و تربیت بزرگترین و دشوارترین مسائل مبتنی به انسان است که سبب می شود اولیا و مربیان به آسانی از کنار مسائل بگذرند و روز به روز بر پیچیدگی این امر حیاتی افزوده می شود" و در نتیجه تربیت فرزندان ما علیرغم همه از خودگذشتگی هایمان در این مورد، دستخوش نابسامانی هایی شود که هر روز بیش از پیش شاهد آن هستیم (شکوهی، ۱۳۷۸، ص ۲۰).

این تحقیق به بررسی نظرات دانشمندان مسلمان در زمینه تعلیم و تربیت می پردازد و این سخن پیاژه روان شناس سوئیسی را می توان پذیرفت که "کمال مطلوب فعالیت و اصول روشهای جدید تربیت را می توان به آسانی از خلال آراء قدمای عالقدر آموزش و پرورش یافت." (عطاران، ۱۳۷۱، ص ۸).

در قلمرو تربیت اسلامی نیز بررسی تاریخی اندیشه ها و آرای تربیتی متفکران اسلامی جایگاه ممتازی یافته و راز ضرورت تحقیقی جامع در این نکته نهفته است که، آگاهی از تطور اندیشه اسلامی و وقوف بر مراحل تکون و تحول فرهنگ و معرفت مسلمانان وابسته به شناسایی تاریخ آموزش و پرورش اسلامی و آرای تربیتی اخلاقی متفکران مسلمان است و از آنجا که آرا و افکار دانشمندان مسلمان متأثر از متون و معرفت دینی است؛ این بررسی می تواند محققان را در جهت پژوهش درباره

تربیت اسلامی یاری رساند. ضرورت این پژوهش ها زمانی آشکارتر می شود که نگاهی به حجم نسبتا وسیع تحقیقات و آثار مدون در قلمرو اندیشه های متفکران غربی و غیرمسلمان بیندازیم و با آثار اندک در ساحت آراء اخلاقی - تربیتی دانشمندان مسلمان مقایسه کنیم (بهشتی ۱۳۷۹ ص ۱).

از دیگر ضرورت های این پژوهش، ایجاد ارتباط نسل جوان با گذشته پر بارش؛ بدون شک می تواند در شکل دهی شخصیت و حیثیت فرهنگی و تربیتی، ادبی و تاریخی جامعه بسیار موثر باشد. جوانانی که به تاریخ و فرهنگ و تربیت خود آگاهی ندارند چگونه می توانند حافظ شرف، اصالت و فرهنگ کشورشان باشند و در راه اعتلای آن گام بردارند. توجه دادن آن ها به ریشه هایشان ضرورت دارد. و باید مباحث نظری مربوط به تعلیم و تربیت در فرهنگ جامعه بررسی گردد و از آنجا که بسیاری از اهدافی که افراد جامعه امروز تعقیب می کنند ریشه در گذشته فرهنگی - تاریخی دارد. با مطالعه عمیق تر آنها اهداف امروز جامعه روشن تر و آشکارتر می شود؛ البته نباید به گذشته و سوابق تاریخی درخشان، آن چنان پرداخت که در حصار از گذشته زندانی شد و پیوسته به گذشته دلخوش بود و با سرافرازی ها و پیروزی ها و افتخارات گذشته زندگی کرد، بلکه پرداختن به گذشته تا حدی مطلوب است که عزم و اراده پیمودن راه های نرفته آینده را برای ما هموار کند و مهمتر اینکه، نسل ما باید با استدلال به این امر واقف باشد که گذشتگان او سهم بزرگی در بنای فرهنگ و تمدن بشری داشته اند که می توان از اندیشه ها و کلامشان سود جست.

به همین دلیل باید، برای بالا بردن حاصل کوشش های تربیتی خود به گذشته خود بیندیشیم، فرهنگ خود را بشناسیم و مسائل اجتماعی خود را در پرتو این شناسایی تجزیه و تحلیل نماییم و برای هر یک از آنها چاره جویی کنیم (شکوهی ص ۵).

شاید مهمترین هدف و فایده مطالعات تطبیقی، اصلاح و بهبود تعلیم و تربیت باشد. امری که همه متخصصان و صاحب نظران تعلیم و تربیت به دنبال آن هستند. موضوع مورد مطالعه آموزش و پرورش تطبیقی بسیار وسیع است و هر موضوعی را در زمینه آموزش و پرورش می تواند در بر بگیرد.

این تحقیق به بررسی نظرات ابن سینا؛ که او را شیخ الحکما و شیخ الرئیس می نامیدند. او در زمان خود به اکثر علوم و دانش ها دست یافته بود و برخی از محققان وی را نخستین دانشمندی دانسته اند که در ایران پس از اسلام درباره تعلیم و تربیت اظهار نظر کرده است (عطاران ۱۳۷۱ ص ۱۷). او با تدوین رساله تدابیرالمنازل، وارد جزئیات مسائل تربیتی شده و به بحث درباره مراحل رشد کودک و اصول و روشهای تربیتی پرداخته است. ابوعلی سینا توجه به خودشناسی کودک، وصول انسان به کمال دنیوی و سعادت جاویدان الهی را هدف تربیت قرار می دهد. وی بر برنامه ریزی و فعالیت محاسبه شده در جهت رشد کودک تاکید دارد.

خواجه نصیرالدین طوسی دانشمند بزرگ مسلمان که به تعلیم و تربیت بسیار اهمیت می داده است؛ به طوری که از کتب و رساله هایش می توان چنین استنباط کرد که تعلیم و تربیت هدف اصلی وی بوده است. کتاب اخلاق ناصری یکی از کامل ترین کتابها در این زمینه است؛ که مبحث اخلاق را از دیدگاه منطقیون و فلاسفه بیان کرده است و درباره عادات و آداب و فضایل و رذایل اخلاق بشری از جنبه فلسفی و کنجکاوی در علت و معلول هر چیزی بررسی کرده و علت وجود هر خلق را بیان نموده است. او علم آموزی را بر هر مسلمان واجب شمرده است و حکومت فرهیختگان و حکیمان را بر مردم ضروری دانسته است. خواجه نصیر با الهام از آیات قرآن کریم و روایات، تعلیم و تربیت فرزند را بر اولیا و مربیان فرض دانسته و بر آموزش اجباری صحه گذاشته است و در کتاب اخلاق ناصری از تربیت کودک سخن می گوید. اصول تربیتی خواجه نصیر؛ پیروی از طبیعت آدمی، توجه به مراحل تربیت و رعایت تفاوت های فردی در برنامه ریزی های آموزشی و پرورشی است (کاردان، ۱۳۸۶ ص ۳۲۰).

ابن خلدون تونسی که می توان از او به عنوان پرچمدار مطالعات تطبیقی یاد کرد. او در بخشی از اثر خود چنین بیان کرده است " لازم است (تاریخدان) ... ماهیت اشیاء موجود، تفاوت های بین ملل در طول دور آنها و در نواحی مختلف در برخورد با آداب و رسوم با استفاده از ابزار، فرقه های مذهبی، مدارس و تمامی موقعیتهای گوناگون را (که در جامعه تاثیر می گذارند) را بشناسد (یمنی ۱۳۷۵) او از اندیشمندان بزرگ اسلام و بنیانگذار جامعه شناسی علمی و صاحب آرای مهم در تاریخ، اقتصاد، تعلیم و تربیت و جزء اینهاست. او از کسانی است که درباره تربیت کودکان و راه و روش تعلیم آنان، ابتکارهای جالبی دارد و به شیوه خاص خویش و بدون اینکه از آراء یونانیان، فقها و صوفیه تاثیر گرفته باشد، در مقدمه کتاب خود (العبر و تاریخ المبتدا والخبر) به بیان نکاتی نغز در زمینه تربیت اطفال می پردازد.

امیدوارم این پژوهش گام موثری در جهت اصلاح و بهبود نظام آموزش و پرورش کشور عزیزمان باشد و در اشاعه و گسترش اندیشه های اندیشمندان مسلمان که از مکتب اسلام سرچشمه گرفته است موثر افتد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی هر تحقیق حل یک مشکل، پاسخگویی به یک سوال و یا دستیابی به روابط بین متغیرها است .

هدف کلی : در این تحقیق به بررسی تطبیقی دیدگاههای تربیتی دانشمندان تعلیم و تربیت چون ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی وابن خلدون پرداخته و تاکید برآن است که نظریات و دیدگاه های آنان را در ارتباط با ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) به محک بررسی بزنیم .

اهداف جزئی :

- ۱- بررسی ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) از دیدگاه ابن سینا
- ۲- بررسی ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) از دیدگاه خواجه نصیر
- ۳- بررسی ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) از دیدگاه ابن خلدون
- ۴- تبیین وجوه مشابه و متفاوت دیدگاههای ابن سینا، خواجه نصیر و ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) با توجه به علل پیدایی و شکل گیری این تفاوتها و تشابهات .

سوالات تحقیق

- ۵- دیدگاه ابن سینا در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۶- دیدگاه خواجه نصیر در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۷- دیدگاه ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟
- ۸- وجوه مشابه و متفاوت دیدگاههای ابن سینا، خواجه نصیر و ابن خلدون در مورد ارکان تربیت (هدف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز) چیست ؟

تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی

مفاهیمی که در این تحقیق با آن سروکار داریم عبارتند از :

بررسی تطبیقی: بررسی تطبیقی، شناسایی، تحلیل و مقایسه شباهتها و تفاوت‌های پدیده هاست. آموزش و پرورش تطبیقی نیز دانشی است که موضوعش، شناسایی، تحلیل و مقایسه شباهتها و تفاوت‌های پدیده های تربیتی است (آقازاده، ۱۳۸۶، ص ۱۴۴).

تربیت: به معنای وسیع آن یعنی کمک به پیدایش تغییرات مطلوب در افراد (شعاری نژاد، ۱۳۸۳، ص ۸۹). تربیت عملاً راه و روش زندگی فردی و اجتماعی را تعیین و روشن می کند هرچند که قبول این حقیقت گاهی برای ما دشوار است، زیرا تغییر رفتار انسان به تدریج انجام می گیرد و این نیز سبب می شود که اهمیت نفوذ تربیت در فعالیتهای روزانه ما غالباً آشکار و روشن جلوه کند (همان ص ۹۰). مبنای علمی تربیت با توجه به ویژگی های زیستی، اجتماعی و روانی مورد تربیت مشخص می شود. مبانی تعلیم و تربیت مجموعه قانونمندی های شناخته شده در علوم نظری، چون روان شناسی و جامعه شناسی است که تعلیم و تربیت به آن تکیه دارد. مبانی تعلیم و تربیت به دو دسته کلی، مبانی علمی و مبانی فلسفی تقسیم می شوند (شکوهی، غلامحسین، ۱۳۸۴، ص ۶۱).

آموزه: مجموعه ای از نظرات و تعالیم فلسفی، سیاسی، علمی و یا مانند آن ها است (انوری، ۱۳۸۱، ص ۱۶۱) و در این تحقیق نظریات تربیتی و فلسفی دانشمندان مسلمان، ابن سینا؛ خواجه نصیر و ابن خلدون در حوزه ارکان تربیت مورد نظر است که شامل اهداف، برنامه، روش، معلم و دانش آموز است.

هدف: موقعیتی است که می خواهیم به آن برسیم. اشتیاق رسیدن به آن، محرک فعالیتهای معینی است که وصول آن را ممکن می سازد. به عبارت دیگر هدف حاوی نتیجه آموزش است (شعبانی، ۱۳۷۹، ص ۲۴۱). هدف در تعلیم و تربیت به معنای وضع نهایی و مطلوبی است که به طور آگاهانه، سودمند تشخیص داده شده است. و برای تحقق آن، فعالیت های مناسبی انجام می گیرد.

برنامه: برنامه سند و مدرکی است رسمی که به عنوان مرجعی برای انجام دادن کارها و ارزشیابی فعالیتهای انجام شده در یک دوره معین از زمان مورد استفاده قرار می گیرد (تقی پور ظهیر، ۱۳۸۰، ص ۴۷).

روش : مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف با توجه به شرایط و امکانات موجود اتخاذ می کند. (شعبانی، ۱۳۷۹، ص ۲۴۱). روش های تعلیم و تربیت، فنون و تدابیری است که از طریق به کار بستن آنها وضعیت مطلوب به وجود می آید. و شامل روش های تربیتی متری و روش های خودسازی تقسیم می شود (سعادت، مهدیه، ۱۳۸۹).

معلم: اساسی ترین عامل برای ایجاد موقعیت مطلوب در تحقق هدف های آموزشی است. وی انسان دانشمندی است که مسئولیت بزرگ تربیت انسان ها بر عهده اوست و وظیفه او علاوه بر آموزش، پرورش هم می باشد، و علاوه بر تعلیم، تربیت را هم بر عهده دارد چرا که این دو از هم تفکیک ناپذیر و جدانشدنی هستند (شعبانی، ص ۱۲۱).

دانش آموز : کسی که در حال یادگیری و آموختن است. البته در معنی وسیع تر، در حال یاددهی و یادگیری است و تمام فعالیت های تربیتی مانند تدوین هدف، سازمان دهی برنامه، تعیین روش و فعالیت معلم به منظور رشد همه جانبه شخصیت وی انجام می گیرد (فرمهبینی، ۱۳۷۹، ص ۱۳).

ابن سینا : ابوعلی سینا، الشیخ الرئیس، حجت الحق، شرف الملک، امام الحکما، ابوعلی حسین بن عبدالله بن حسین بن علی معروف به ابن سینا در عهد دولت نوح بن منصور در سال ۳۷۰ هجری / ۹۸۰ میلادی. در دیه افشنه، متولد شد. و در سال ۴۲۸ ه / ۱۰۳۷ م در سن ۵۸ سالگی در همدان وفات یافت و در همان جا به خاک سپرده شد (شعاری نژاد ۱۳۸۳ - الماسی ۱۳۷۸).

خواجه نصیرالدین طوسی : فیلسوف و حکیم بلند آوازه، جامع علوم عقلی و نقلی، ابوجعفر محمد بن محمد بن حسن طوسی معروف به خواجه نصیرالدین طوسی، از دانشمندان و چهره های علمی ایران و مشرق زمین به شمار می رود. وی در رشته های گوناگون و از جمله در اخلاق و تعلیم و تربیت، دارای آثار گران سنگ است (بهشتی ۱۳۷۹، ص ۱۱۳).

ابن خلدون : عبدالرحمن بن محمد بن خلدون حضرمی از اندیشمندان بزرگ اسلام و بنیانگذار جامعه شناسی علمی و صاحب آرای مهم در تاریخ، اقتصاد، تعلیم و تربیت است، که در سال ۸۰۸ هجری در تونس چشم به جهان گشود. شهرت و آوازه بلند این متفکر بزرگ به سبب مقدمه تاریخ وی است که حقیقتاً از شاهکارهای فرهنگ اسلامی در جامعه شناسی علمی، اقتصاد، تعلیم و تربیت و تاریخ و جز اینهاست (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶، ص ۳۲۱).